

A római jog új magyar kézikönyve

Földi András – Hamza Gábor:

A római jog története és intézményei

Ötödik, átdolgozott és bővített kiadás,

Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

2000, XXXVIII + 715 old.

Földi András és Hamza Gábor „A római jog története és intézményei” című műve 1996-ban jelent meg először, ismertetését mégis az teszi aktuálissá, hogy 2000-ben az ötödik kiadása látott napvilágot, és ugyanabban az évben a könyvet tudományos és didaktikai értékeiért az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara nívódíjjal tüntette ki. A díjra való érdemét pedig az ELTE joghallgatóinak körében a HÖK által végzett felmérés is bizonyítja (lásd Jurátus, 2001. május 9., 4. o.). A kérdőívek értékelésekor kiderült, hogy az I. évfolyam az elmúlt fél évben a legjobb tankönyvnek találta, sőt a joghallgatók 78%-a szerint az eddigi tanulmányaik során szintén ez a könyv bizonyult a legjobbnak tanulhatóság és tagoltság szempontjából.

Bár a felmérés szerint az elismerés egy tankönyvnek szól, terjedelmét, részletességét és az alapvető római jogi regulákon túlmutató jellegét tekintve a mű nemcsak tankönyvként, hanem kézikönyvként is haszonnal forgatható. A tankönyvön túlmutató jellegét bizonyítja az egyes fejezetek elején az adott jogintézményhez kapcsolódó, legfontosabb szakirodalmi munkák feltüntetése, mely a téma iránt érdeklődők számára biztos alapot nyújt a további kutatásokhoz. A könyv elején szerepel a forráskiadványok jegyzéke, majd a *Corpus Iuris Civilis* fordításainak felsorolása. Ezt követi nyelvenként csoportosítva a római jog újabb szakirodalmának, tankönyveinek és kézikönyveinek jegyzéke, ami lehetővé teszi, hogy mindenki nyelvtudásának megfelelően választhassa ki az őt érdeklő művet.

Azzal is túlmutat egy alaptudást nyújtó tankönyvön, hogy ahol több, egymásnak ellentmondó nézet alakult ki, ott mindig

utal rá, hogy a kérdéssel kapcsolatban nincs egységesen kialakult álláspont. A mű pontosságát, precizitását támasztja alá, hogy az egyes kifejezések eredetét, a forrásokban fellelhető különféle alakjait, és a mai jogász nyelvben a rómaiától eltérő használatát is megvilágítja, valamint más országok törvénykönyveiben fellelhető jelentését is feltünteti. A római jog nyugat-európai oktatásának irányvonalát követve az egyes jogintézményeknél a szerzők a hatályos polgári törvénykönyvünk azon paragrafuszámainak is megjelölik, melyek tartalma csaknem azonos az egykori római jogi szabállyal, ezzel is utalván arra, hogy a római jog még napjainkban is mennyire érezteti hatását, valamint arra, hogy kétezer év elmúltával sem tudtak a mai törvényalkotók jobb megoldást találni a jogviták eldöntésére.

A művet az eddigi római jogi tankönyvektől az is megkülönbözteti, hogy a szerzők terjedelmes részt szántak a római jog továbbélésének mind Európában, mind Európán kívül. Részletes leírást kapunk a római jog középkori és újkori továbbéléséről Franciaország, az Ibériai-félsziget, a Szent Római Birodalom, Lengyelország és Litvánia, a Brit szigetek, Észak-Európa, a balkáni államok, Oroszország és a Baltikum területén. Európán kívül pedig az Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Latin-Amerika, Dél-Afrika és Ázsia országainak jogában követhetjük nyomon a római jog hatását.

A római jog anyagának felosztása a hagyományos módon történik. Az első rész a római jog külső történetével foglalkozik. A szerzők itt a római államszervezet fejlődését írják le, átfogó képet nyújtva arról, hogyan vált Róma egyszerű kis városállamból hatalmas birodalommá. A könyvnek ebben a részében részletes leírást kapunk a királyság, a köztársaság és a császárság államának berendezkedéséről, az egyes tisztségviselők feladatairól, hatáskörüknek az idők folyamán történő alakulásáról. Az államszervezet változása mellett nyomon követhetjük a jogrendszer fejlődését is. Külön kiemelendő,

hogy a jog változásainak háttéréről, azaz a társadalom és a területi beosztás változásairól is részletes információkat kapunk, ami a korábbi római jogi könyvekből hiányzott. Végül ebben a részben kapott helyet a jogtudomány egyes korszakainak ismertetése, melyben a korszakok legjelesebb képviselőinek munkásságával is megismerkedhetünk.

A második rész a római jog talán legfontosabb részével, az eljárásjoggal foglalkozik. Azért is kiemelkedő fontosságú a római peres eljárás, mert a rómaiak keresetjogi gondolkodásának megfelelően csak akkor volt joga valakinek, ha annak érvényesítésére keresetet (*actiót*) adott a jogszolgáltató *magistratus*. A szerzők az egyes korszakok eljárásai közti különbségeket szemléletesen elemzik. Külön fejezetben tárgyalják a peres, a peren kívüli és a végrehajtási eljárást. A formuláris eljárást a legfontosabb formulák ismertetésével teszik érthetőbbé.

A személyi és családi jog bemutatását a *statusok* után a személyek kategóriáinak ismertetése követi. A rabszolgává válás – mivel ez a személyiség teljes elvesztését jelentette – a római jogban központi kategóriának számított, ezért az apró betűs írásmód helyett talán jobb lett volna a könyv korábbi kiadásával egyezően az újabb kiadásokban is normál betűnagysággal szerepeltetni a szabadság elvesztésének okait, ugyanígy az egyes rabszolgafelszabadítási módokat is.

A harmadik rész 17. fejezete a jogképességet befolyásoló tényezők címet viseli, ahol a felsorolást a *capitis deminutio* kezdi. Ez megtevesztő lehet, hiszen nemcsak a *capitis deminutio* befolyásolja a jogképességet, hanem maga a *status*, és ezért ennek változása, a *capitis deminutio* a jogképesség változását idézi elő. Erről a jogképesség fogalmának tisztázásakor történik említés, mégis célszerűbb lett volna az átláthatóság érdekében egy helyen összefoglalni, hogy mely tényezők, hogyan befolyásolják a jogképességet, úgy ahogyan ezt a cselekvőképesség szabályainál olvashatjuk.

A családjog tárgyalásánál részletes ismertetést találunk a római család felépítéséről, a rokonság egyes típusairól, a házasság

fajtái közti különbségekről és a házassági vagyonségről. A fejezet végén a gyámság és a gondnokság ismertetése áll, amit azért célszerű ezen a helyen tárgyalni, mivel a gyámság egyes fajtáinak meghatározásakor már ismeretekkel rendelkezhetünk a rokonsági kapcsolatokról.

A negyedik rész a dologi joggal foglalkozik. A dolgok csoportosítása után röviden felvázolja a tulajdonjog főbb szabályait, hogy e jogintézményt világosan el tudjuk határolni az ezután ismertetésre kerülő birtoktól. A birtoktan után pedig részletes elemzést kapunk a tulajdonjogról. A tulajdonszerzési módok csoportosítása, egymástól való elhatárolása olyan szemléletes és logikus, hogy még laikusok számára is érthetővé válik a római jognak ez a máig hatását éreztető rendszere. A fejezetet a tulajdon védelmére szolgáló eszközök részletes ismertetése zárja. Az idegen dologbeli jogok közül a zálogjog szabályaira csak utalás történik azzal, hogy annak részletes tárgyalására – ezen jogintézmény legfőbb sajátosságának megfelelően – a kötelelem biztosítékai között kerül sor.

Az ötödik rész a kötelmi jog szabályait tartalmazza. A hagyományos felosztásnak megfelelően először az általános tanok, majd az egyes kötelek kerülnek kifejtésre, a kötelelem keletkezési forrásai szerinti felosztásban. Bár a *crimenek* nem keletkeztetnek magánjogi kötelemet, a *delictumok* mellett a közüldözés alá eső bűncselekményekre is kitekintést kapunk.

A szerzők külön vették a jogügyletekre és a szerződésekre vonatkozó általános szabályokat. Ez a megoldás talán kissé kazuisztikusnak tűnik, de így az egyes fogalmak (például érvényesség és hatályosság) pontosabban és részletesebben kerülhetett kifejtésre. A kötelelem biztosítékait tárgyaló rész pedig az egyes jogintézmények közötti különbségek kiemelésével és a szabályok részletes bemutatásával világosan érthetővé teszi a hitelezőt védő megoldásokat.

Az egyes szerződéstípusok ismertetésénél szintén hangsúlyosan emelik ki a szerzők az egyes szerződések közti különbségeket, mely a jogviszonyok könnyebb meghatározását teszi lehetővé. A felek rendel-

kezésére álló *actió*kra azonban nem ártott volna nagyobb hangsúlyt fektetni, hiszen a szerződések körében az, hogy ki, ki ellen, milyen *actió*val élhet, és az mire irányul, központi kérdés, mivel ha a *praetor* az igény érvényesítésére nem tud megfelelő *actió*t adni, nem is beszélhetünk érvényesen létrejött kötelemről.

E rész felépítése hűen tükrözi, hogyan követték a kötelmi jogviszonyok a gazdasági élet változásait, és az igényeknek megfelelően hogyan tágitotta a *praetor* a kezdeti merev és eléggé szűkös szerződésrendszert.

Az utolsó rész az öröklési jogot foglalja össze, részletesen bemutatva a civiljogi, *praetori* és császári törvényes öröklési rendet, valamint a végrendelkezésre vonatkozó szabályokat. A könnyebb érthetőség érdekében példákon keresztül ábrák szemléltetik az öröklési szabályok érvényesülését.

A könyv végén forrásmutató található, melyben külön csoportot alkotnak az ókori

források, ezen belül a jogi és nem jogi források, a középkori és újkori jogi források, melyen belül külön felsorolásban állnak a magyar és a külföldi jogszabályok. A szerzők átvették a Brósz–Pólay-tankönyvnek azt a módszerét, hogy a könyv szövegébe szervesen beillesztve találhatjuk a forrásokat latinul, és mellette a magyar fordításukat is. Átvették a régi tankönyvből a margószámok gyakorlatát is, mely mind a kereszt-hivatkozásokat, mind a címszókeresést megkönnyíti.

Mindezek alapján Földi András és Hamza Gábor római jogi könyve nemcsak a joghallgatók, hanem a gyakorló jogászok, valamint az ókori Róma története iránt érdeklődők számára is az ismeretek pontos és rendszerezett tárházát nyújtja.

Gedeon Magdolna